

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення
дисертації **Воробйова Олексія Олеговича**
«Політичне вчення **Августина Аврелія** та його роль у формуванні сучасного
філософсько-правового дискурсу», яка подається на здобуття наукового
ступеня доктора філософії
з галузі знань 03 Гуманітарні науки
за спеціальністю 033 Філософія

1. Оцінка роботи здобувача у процесі підготовки дисертації і виконання індивідуального плану навчальної та наукової роботи. У процесі роботи над дисертаційним дослідженням аспірант Воробйов О.О. дотримувався індивідуального плану наукової роботи та успішно виконав індивідуальний навчальний план, показав себе як сумлінний виконавець. За час навчання в аспірантурі Воробйов О.О. оволодів такими компетентностями: здатність до постановки та розв'язання складних філософських, історико-філософських проблем, аналізу сучасних теоретичних підходів, роботи з міждисциплінарним матеріалом. Воробйов О.О. здобув навички кваліфіковано здійснювати наукові дослідження у сфері філософії, історії філософії, здійснювати наукові дослідження філософсько-правових проблем, визначати наукові проблеми, не розроблені або недостатньо розроблені у відповідних наукових історико-філософських дослідженнях; готувати наукові тексти про проміжні та кінцеві результати досліджень, готувати та здійснювати публічну апробацію результатів досліджень.

2. Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасний філософсько-правовий дискурс характеризується зростаючою увагою до проблем моральних підстав політичного порядку, легітимності влади, відповідальності за спільний світ і співвідношення внутрішнього життя особи та публічної сфери. Кризи політичної довіри, трансформації правових систем, виклики глобалізації та досвід війн актуалізують питання про те, що саме лежить в основі політичної спільноти: інституційні механізми, правове регулювання чи глибші антропологічні та аксіологічні підстави.

У цьому контексті зростає інтерес до класичної філософської спадщини, яка дозволяє переосмислити фундаментальні засади політичного буття. Особливе місце серед таких джерел посідає філософія **Августина Аврелія**, в якій політичне осмислюється не як автономна сфера інституцій, а як похідне від внутрішньої структури людської особи, спрямованості волі та порядку любові.

Актуальність теми дослідження та, в цілому, звернення до політичного вчення **Єпископа Гіппонського** зумовлена тим, що в його філософії пропонується принципово інша модель розуміння політичної спільноти. На відміну від класичної античної традиції, де політичне пов'язується з природною соціальністю людини, раціональністю або правовим порядком,

Августин Аврелій переносе джерело політичного у внутрішній вимір людського існування. Політичний порядок постає у нього як наслідок порядку любові (*ordo amoris*), що визначає і структуру людської душі, і характер спільного життя.

Особливого значення ця проблематика набуває в умовах сучасних соціальних трансформацій, коли правові та політичні інститути дедалі частіше виявляються недостатніми для забезпечення стабільного і справедливого колективного порядку. У таких умовах постає необхідність звернення до глибинних антропологічних і моральних основ політики, що робить августиніанську концепцію любові надзвичайно актуальною.

Водночас у сучасному августинознавстві політична складова творчості Вчителя Благодаті залишається не недостатньо висвітленою та ситуативно систематизованою. Його політичні ідеї часто розглядаються фрагментарно - як частина філософії історії, теології або моральної антропології. Це створює потребу в цілісній історико-філософській реконструкції його політичного вчення як самостійного концептуального комплексу.

В цьому дослідженні здійснено спробу провести таку всебічну реконструкцію політичної філософії великого автора, що дозволить не тільки виокремити її з масиву вчення, окреслити структуру і визначити змістовне наповнення, але й надати відповіді на ряд конкретних запитань, в тому числі і найскладніше — питання про співвідношення філософсько-історичних і філософсько-політичних поглядів Августина.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена як теоретичною потребою у переосмисленні моральних підстав політичного порядку, так і необхідністю системної реконструкції політичної філософії Августина Аврелія та окреслення її значення для сучасного філософсько-правового дискурсу.

Мета і завдання дослідження.

Метою дослідження є проведення системної історико-філософської реконструкції політичного вчення Августина Аврелія як цілісної концепції, у якій політичний порядок постає похідним від моральної структури людської особистості, спрямованості її любові та визначення ролі творчої спадщини Єпископа Гіппонського у формуванні сучасного філософсько-правового дискурсу.

Для досягнення поставленої мети було визначено такі завдання дисертаційного дослідження:

1. Проаналізувати історико-філософські передумови формування політичного вчення Августина Аврелія. Розглянути, як саме традиції і надбання античної, іудейської та християнської думки сприяли формуванню основи політичної філософії Вчителя Благодаті;

2. Визначити місце античної філософської традиції у становленні його політичної думки та характер її християнського переосмислення. Проаналізувати, які концепти та ідеї вплинули на формування політичних поглядів Августина Аврелія;

3. Обґрунтувати необхідність системної реконструкції політичної філософії Єпископа Гіппонського як окремого сегмента його мислення; виокремити політичну філософію з масиву вчення Августина Аврелія;

4. Дослідити антропологічні підстави політичного суб'єкта у філософії Вчителя Благодаті;

5. Проаналізувати концепт *populus* як форму політичної спільноти, об'єднаної спільністю любові;

6. Реконструювати значення августинівської тріади *amor - caritas - cupiditas* у формуванні політичного порядку;

7. Обґрунтувати інтерпретацію Августином Аврелієм *ordo amoris* як принципу політичної граматики;

8. Дослідити зв'язок між *caritas* та категоріями влади, закону і справедливості у вченні Єпископа Гіппонського;

9. Проаналізувати дистинкцію *amor Dei* та *amor sui* як основу августиніанської політичної антропології;

10. Визначити модуси влади (*ministerium* і *dominium*) та їхнє значення для політичної легітимності. Оглянути сучасну філософію права в тих галузях, де вона перетинається із проблемним полем Августина Аврелія і встановити причини, які спонукають сучасних філософів права і політики звертатись до ідей Вчителя Благодаті;

11. Розкрити сучасні інтерпретації августиніанської думки у політичній філософії XX - XXI століть. Визначити, яким чином звернення до політичної філософії Августина Аврелія дозволяє осмислювати й вирішувати сучасні політично-правові проблеми.

Об'єктом дослідження є вчення і філософська система Августина Аврелія.

Предмет дослідження — політичне вчення Августина Аврелія, його антропологічні, онтологічні та етичні підстави, зокрема концепти *caritas*, *ordo amoris*, *populus*, *civitas*, *iustitia* та *potestas* окремо та у їхньому взаємозв'язку.

Методи дослідження. **Методологічна програма** дослідження має комплексний історико-філософський характер і ґрунтується на поєднанні історико-філософського, герменевтичного, феноменологічного та антропологічного підходів. Така методологічна стратегія дозволила здійснити системну реконструкцію політичної філософії Августина Аврелія, виявити її концептуальну єдність та простежити взаємозв'язок між антропологічними, онтологічними, етичними та політико-правовими вимірами його вчення.

Для реалізації поставленої мети та вирішення завдань дослідження використано такі методи: історико-філософський метод для аналізу інтелектуальних джерел політичної думки Августина Аврелія, зокрема впливу платонізму, неоплатонізму та стоїцизму; герменевтичний метод для інтерпретації текстів Августина та реконструкції їхньої внутрішньої концептуальної логіки; феноменологічний метод для аналізу *interioritas*,

структури волі, спрямованості любові та інших форм внутрішнього досвіду, які становлять антропологічні підстави політичного порядку; антропологічний метод для реконструкції політичного суб'єкта та дослідження зв'язку між внутрішнім життям особи й політичною спільнотою; логіко-аналітичний метод для уточнення змісту ключових понять дослідження, зокрема *ordo amoris*, *caritas*, *cupiditas*, *civitas*, *populus*, *iustitia*, *lex* та *potestas*; компаративний метод для зіставлення августиніанських концептів із їхніми античними джерелами та сучасними інтерпретаціями; метод системного аналізу — для виявлення внутрішніх зав'язків між різними елементами політичного вчення Августина та їх інтеграції у цілісну концептуальну архітектуру.

У дослідженні також використано методи узагальнення, систематизації та концептуальної реконструкції, що дозволило подолати фрагментарність існуючих інтерпретацій та представити політичну філософію Августина Аврелія як цілісну політико-онтологічну концепцію.

Методологія дослідження. Методологічну основу дослідження становлять праці класичних і сучасних дослідників творчості Августина Аврелія, а також роботи з історії філософії, політичної філософії, філософської антропології та філософії права. Важливе значення для формування теоретико-методологічної позиції дослідження мали праці, присвячені проблемам політичної думки Августина, природи політичної спільноти, співвідношення влади і справедливості, а також ролі любові в структурі людського та політичного буття.

Теоретичну базу дослідження становлять як класичні тексти самого Августина Аврелія, насамперед «*De civitate Dei*», «*Confessiones*», «*De Trinitate*», «*De libero arbitrio*» та інші твори, так і праці сучасних дослідників августиніанської традиції, серед яких особливе значення мають роботи Ганни Арендт, Еріка Грегорі, Роберта Додаро, Джин Ельштайн, Еріка Фьогеліна, Чарльза Тейлора, Роберта Маркуса, Марти Нусбаум та інших авторів.

Сучасне міжнародне августинознавство приділяє значну увагу проблемам політичної теології, справедливості, влади, історії, спільноти та моральних підстав політичного порядку. Запропоноване дослідження спирається на ці напрацювання, водночас пропонуючи системну реконструкцію політичної філософії Августина Аврелія як цілісної концепції, структурованої навколо понять *ordo amoris*, *caritas* та *interioritas*, що дозволяє по-новому осмислити взаємозв'язок антропології, онтології, політики та права у його вченні.

3. Особистий внесок дисертантки в отриманні наукових результатів та їх новизна. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно, усі сформульовані в ньому положення та висновки з рекомендаціями обґрунтовані на основі особистих досліджень автора. Для аргументації окремих положень використані праці інших науковців, на які зроблені посилання. В індивідуальних наукових працях застосовано авторські ідеї та розробки.

Наукова новизна одержаних результатів розкривається у таких положеннях:

вперше:

- обґрунтовано, що політичне вчення Августина Аврелія слід інтерпретувати як складову цілісної онтології любові, у межах якої політичний порядок постає не як автономна інституційна або правова конструкція, а як історичний і соціальний прояв порядку любові (*ordo amoris*), що визначає ієрархію благ, спрямованість волі та структуру людського співбуття;
- показано, що концепція *caritas* у філософії Августина Аврелія має політико-онтологічний характер, оскільки виступає не лише моральною чеснотою або богословською категорією, а фундаментальним принципом організації політичної спільноти, який визначає характер її єдності, природу влади, можливість справедливості та орієнтацію на спільне благо;
- доведено, що *ordo amoris* функціонує як «граматика політичного порядку», тобто як універсальний принцип, що структурно визначає взаємозв'язок між внутрішнім життям особи та зовнішнім устроєм спільноти, задаючи умови можливості миру (*tranquillitas ordinis*), справедливості (*iustitia*) та легітимної соціальної ієрархії;
- здійснено концептуальну інтерпретацію поняття *populus* як аксіологічної спільноти, об'єднаної не формально-юридичною згодою або утилітарною користю, а спільністю того, що вона любить (*amor communis*), унаслідок чого політична єдність розглядається як похідна від єдності ціннісної орієнтації та спрямованості до певного блага;
- обґрунтовано внутрішній зв'язок між категоріями *interioritas* та *civitas*, у межах якого внутрішній досвід людини, структура її волі та спрямованість любові постають антропологічною основою формування політичної спільноти, що дозволяє інтерпретувати політичний порядок як зовнішнє вираження внутрішнього порядку людської душі;
- системно реконструйовано політичне вчення Августина Аврелія як цілісну концептуальну архітектуру, що поєднує антропологічні, онтологічні, етичні та політико-правові елементи у єдину модель осмислення політичного, на відміну від фрагментарних інтерпретацій, характерних для сучасного августинознавства;
- обґрунтовано, що політичний суб'єкт у філософії Вчителя Благодаті має антропологічну та аксіологічну природу, оскільки визначається не формально-правовим статусом або інституційною належністю, а внутрішньою спрямованістю любові до певного блага, що дозволяє інтерпретувати політичне як похідне від структури людської особистості;
- показано, що політична влада у вченні Августина Аврелія підлягає морально-онтологічній диференціації через дихотомію *ministerium / dominium*, що дає змогу сформулювати критерій легітимності влади: відповідність порядку любові (*ordo amoris*) та спрямованість до спільного блага; також отримано можливість інтерпретувати владу як вторинний і обмежений інструмент впорядкування наслідків антропологічного розладу.

Уточнено й поглиблено:

- роль платонізму, неоплатонізму та стоїцизму у формуванні політичної думки Августина Аврелія, зокрема показано, що зазначені традиції виступають не як сукупність запозичених ідей, а як інтелектуальний горизонт, у межах якого здійснюється їх християнська трансформація (платонічно-неоплатонічна ієрархія буття та ідея блага переосмислюються через концепт *summum bonum* і *ordo amoris*, а стоїчне вчення про закон через категорію *lex aeterna* як вираження божественного порядку);

- антропологічне розуміння політичного суб'єкта як істоти спрямованої любові, у межах якого уточнено, що суб'єкт політичного у філософії Августина Аврелія визначається не формально-правовим статусом, раціональною здатністю чи соціальною функцією, а структурою волі та ієрархією благ, до яких він спрямований, що дозволяє інтерпретувати політичну суб'єктність як похідну від внутрішнього порядку любові;

- інтерпретацію дистинкції *amor Dei* / *amor sui* як моделі політичної антропології, у якій ця опозиція постає не лише як морально-богословська схема, а як фундаментальний принцип диференціації типів політичного існування, що визначає характер спільноти, форму влади та історичну динаміку *civitas Dei* і *civitas terrena*;

- значення категорій *iustitia*, *potestas* і *lex* у контексті порядку любові, зокрема обґрунтовано їхню внутрішню взаємопов'язаність як елементів єдиної політико-онтологічної структури. Справедливість (*iustitia*) постає як впорядкована любов, влада (*potestas*) як інструмент її підтримання або деформації, а закон (*lex*) як нормативне вираження порядку блага, що дозволяє розкрити залежність легітимності політичного порядку від його відповідності *ordo amoris*;

Набуло подальшого розвитку:

- підхід до інтерпретації політичної філософії Августина Аврелія як цілісної концепції, що поєднує онтологію, антропологію та політико-правову теорію, завдяки чому політичне осмислюється не як автономна сфера інституцій, а як похідне від структури людського буття, порядку блага та спрямованості любові;

- розуміння концепту *ordo amoris* як універсального принципу організації соціального та політичного порядку, що дозволяє розглядати його не лише як моральну норму, а як фундаментальну категорію політичної філософії, здатну пояснювати механізми формування спільноти, ієрархії благ і умов можливості справедливості;

- інтерпретація політичної спільноти як форми єдності, яка виникає на основі спільного об'єкта любові (*amor communis*), що розширює класичні підходи до розуміння політичного порядку, виводячи його за межі юридичних, договірних та інструментальних моделей;

- положення про вторинний і обмежений характер політичної влади у вченні Августина Аврелія, що дозволяє розглядати владу не як самодостатню

цінність, а як історично зумовлений механізм стримування наслідків антропологічного розладу та невпорядкованої любові;

- підхід до осмислення політичної філософії Августина Аврелія як джерела сучасного філософсько-правового дискурсу, зокрема в контексті проблем легітимності влади, моральних підстав політики, відповідальності за спільний світ та співвідношення внутрішнього життя особи і публічного порядку;

- інтерпретація августиніанської концепції любові як теоретичного ресурсу для сучасної політичної та правової філософії, що відкриває можливості для подальшого осмислення взаємозв'язку між етикою, антропологією та політикою у межах міждисциплінарних досліджень.

4. Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, які захищаються. Обґрунтованість і достовірність наукових положень, результатів та висновків дисертації забезпечується використанням широкого кола першоджерел Августина Аврелія, праць класичних і сучасних дослідників його творчості, а також застосуванням комплексу взаємопов'язаних методологічних підходів і методів наукового пізнання.

При обґрунтуванні теоретичних положень дисертації здобувач керувався принципами історико-філософського аналізу, герменевтичного, феноменологічного та антропологічного підходів. Герменевтичний підхід дозволив здійснити інтерпретацію текстів Августина Аврелія та реконструкцію їхньої внутрішньої концептуальної логіки; феноменологічний - проаналізувати структури внутрішнього досвіду, волі та любові як антропологічні підстави політичного порядку; історико-філософський - виявити інтелектуальні джерела політичної думки Августина та визначити її місце в історії філософії; антропологічний - реконструювати політичного суб'єкта та дослідити взаємозв'язок між *interioritas* і політичною спільнотою.

Застосування сукупності зазначених методів у поєднанні з принципами системності, історизму, концептуальної цілісності та міждисциплінарного аналізу дозволило виконати поставлені у дисертації завдання, досягти мети дослідження та забезпечити наукову достовірність і теоретичну обґрунтованість отриманих результатів. Це, своєю чергою, сприяло всебічності, повноті та об'єктивності висновків щодо політичної філософії Августина Аврелія та її значення для сучасного філософсько-правового дискурсу.

5. Наукове, теоретичне та практичне значення результатів дисертації полягає у розширенні сучасного розуміння політичної філософії Августина Аврелія як цілісної концепції, що поєднує онтологічні, антропологічні та політико-правові виміри осмислення політичного порядку. У дослідженні показано, що августиніанська концепція любові (*caritas*) та порядку любові (*ordo amoris*) може бути використана як концептуальний інструмент для аналізу моральних підстав політичної спільноти, природи легітимності влади та умов можливості справедливості.

Отримані результати сприяють поглибленню інтерпретацій августиніанської традиції в сучасному історико-філософському дискурсі та дозволяють подолати редуктивні підходи до його спадщини як виключно теологічної або історіософської. Запропонований у роботі підхід відкриває можливість системного осмислення політичного як похідного від внутрішньої структури людської особистості, спрямованості її волі та ієрархії благ.

Результати дослідження можуть бути застосовані у подальших історико-філософських, політико-теологічних, антропологічних та філософсько-правових студіях, зокрема у дослідженнях проблем політичної антропології, моральних підстав права, легітимності політичної влади та природи справедливості. Окрім цього, вони мають значення для сучасних теоретичних дискусій щодо співвідношення внутрішнього життя особи і публічного порядку, відповідальності за спільний світ, а також визначення меж політичного у контексті кризи інституційних моделей сучасності.

Практичне значення результатів полягає у можливості їх використання в освітньому процесі при викладанні курсів з історії філософії, політичної філософії, філософії права, а також у розробці міждисциплінарних програм, спрямованих на осмислення моральних і антропологічних засад політичного життя.

6. Повнота викладення матеріалів дисертації в роботах, опублікованих автором.

Основні положення дисертації відображені у трьох наукових публікаціях здобувача у фахових виданнях України та матеріалах наукових конференцій, що підтверджує належний рівень апробації результатів дослідження.

7. Дотримання академічної доброчесності.

На підставі вивчення тексту дисертації здобувача, наукових праць здобувача та Протоколу контролю оригінальності (перевірку наявності текстових запозичень виконано в антиплагіатній інтернет-системі Strikeplagiarism.com) встановлено, що дисертаційна робота виконана самостійно, текст дисертації не містить плагіату, а дисертація відповідає вимогам академічної доброчесності.

8. Апробація матеріалів дисертації.

Основні положення дисертаційної роботи викладено та обговорено на теоретичних семінарах кафедри теоретичної і практичної філософії імені професора Й. Б. Шада, навчально-наукового інституту філософії, культурології, політології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; у доповідях на міжнародних та всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях, зокрема: XX Харківські студентські філософські читання: до 180 річниці з дня народження Фрідріха Ніцше. Матеріали наукової конференції студентів та аспірантів, 16 травня 2024 р., м. Харків. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2024; XXXII Харківські міжнародні сковородинівські читання: «Сучасні наука, освіта, просвіта: виклики і перспективи» Матеріали наукової конференції студентів та

аспірантів, 22 грудня 2024 р., м. Харків. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2024.

9. Оцінка структури, мови та стилю дисертації.

Дисертація написана чіткою мовою, структура дисертації відповідає алгоритму здійсненого автором дослідження. Матеріал дисертації викладено в логічній послідовності та доступний для сприйняття. Зміст, оформлення дисертації та кількість публікацій відповідають Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом МОН № 759 від 31.05.2019), і вимогам Постанови Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р. «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії».

10. Відповідність змісту дисертації спеціальності, за якою вона подається до захисту.

За своїм фаховим спрямуванням, науковою новизною і практичною значимістю дисертаційна робота О.О. Воробйова відповідає спеціальності 033 - Філософія.

11. Результати обговорення та проведення презентації. Рекомендація дисертації до захисту.

Здобувачем було представлено основні результати дисертаційної роботи на засіданні кафедри теоретичної і практичної філософії імені професора Й. Б. Шада, навчально-наукового інституту філософії, культурології, політології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна щодо попередньої експертизи дисертації у формі презентації і наукової дискусії після її завершення. За підсумком обговорення, дисертаційне дослідження було оцінено позитивно. Дисертаційна робота Воробйова Олексія Олеговича виконана на високому науковому рівні та є цілісним науковим дослідженням, яке відповідає встановленим вимогам чинного законодавства України.

Враховуючи високий рівень дослідження, актуальність, новизну, практичну цінність отриманих результатів та відповідність роботи спеціальності 033 «Філософія» дисертація Воробйова О.О. «Політичне вчення Августина Аврелія та його роль у формуванні сучасного філософсько-правового дискурсу» рекомендується до захисту в спеціалізованій вченій раді для здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 Філософія з галузі знань 03 — Гуманітарні науки.

Головуюча, кандидат філософських наук,
доцент, завідувачка кафедри теоретичної і
практичної філософії імені професора Й. Б. Шада
Навчально-науковий інститут філософії,
культурології, політології
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна

Тетяна ПОДОЛЬСЬКА